

MOŻLIWOŚCI SCHEMATYCZNEGO PRZEDSTAWIANIA REGUŁ GRAMATYCZNYCH W NAUCZANIU JĘZYKA ANGIELSKIEGO

Moje dwudziestokilkuletnie doświadczenie w nauczaniu języka angielskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim pozwala mi na dokonanie pewnych podsumowań dotyczących studentów podejmujących naukę tego języka na zajęciach lektoratowych. Z całą pewnością w ciągu ostatnich lat wzrósł poziom kompetencji językowej, choć w wielu przypadkach wciąż znacznie odbiega od tego, co zgodnie z opisem poziomu egzaminu maturalnego student powinien reprezentować. Pomimo że nauczanie języka angielskiego zaczyna się już w szkole podstawowej, kontynuowane jest w gimnazjum i szkole średniej, wiedza studentów dotycząca gramatyki języka angielskiego jest niezwykle powierzchowna i przeważnie zasada się na cytowaniu wyuczonych na pamięć regulek.

Niniejszy krótki artykuł ma na celu pokazanie kilku prostych przykładów, jak wykorzystać schematy, wykresy lub tabele do nauczania gramatyki języka angielskiego.

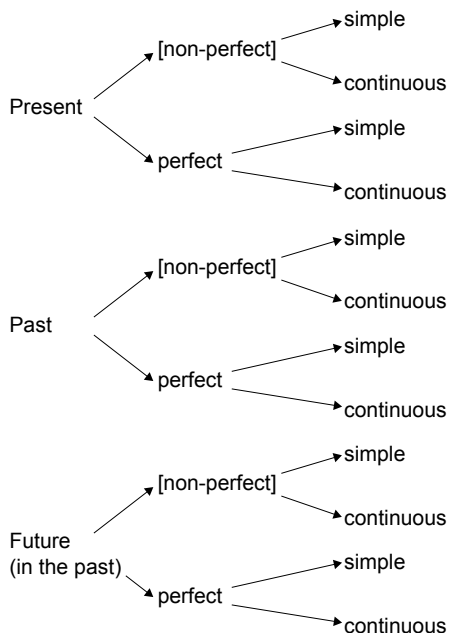
Który czas (gramatyczny) dla którego czasu (fizycznego)?

Ponieważ studenci, których uczymy języka angielskiego w Jagiellońskim Centrum Językowym, w większości reprezentują poziom B2 lub C1, swoje pierwsze zajęcia z daną grupą zazwyczaj zaczynam – oczywiście po wstępnym wzajemnym zapoznaniu się – od krótkiej powtórki z gramatyki. Jest to korzystne choćby z tego względu, że nawet w dość zaawansowanej grupie po rocznej przerwie w nauce języka (większość kierunków rozpoczyna lektoraty na II roku studiów) dobrze jest zacząć od solidnej bazy.

Podstawowym zagadnieniem gramatycznym jest zastosowanie czasów w języku angielskim. Moje pierwsze pytanie skierowane do studentów dotyczy ich liczby. Tu najczęściej reakcją jest uśmiech lub nawet śmiech, lecz odpowiedzi bywają różne, poczynając od „dużo” do liczb wahających się od 10 do 18.

Ja zaś przedstawiam opracowany przeze mnie prosty diagram „English Tenses – Structural Diagram” (Fig. 1). Zaczynam go rysować w kolumnie pionowej od lewej strony, informując, że w języku angielskim – jak i w innych – czasy dzielimy na teraźniejsze, przeszłe i przyszłe. Następnie dodaję, że ich struktura jest powtarzalna – każdy z elementów dzieli się na dwa kolejne – we wszystkich czasach tak samo. Wychodząc np. od czasu teraźniejszego, dzielimy go więc na czasy ‘*non-perfect*’ i ‘*perfect*’, te zaś z kolei na ‘*present*’ i ‘*continuous*’. Rysując ten diagram pionowo (czyli najpierw ‘*present*’, ‘*past*’, ‘*future*’, potem kolejno na każdym „piętrze” ‘*non-perfect*’ i ‘*perfect*’, a na końcu ‘*simple*’ i ‘*continuous*’), uwypuklamy powtarzalność schematu. Termin ‘*non-perfect*’ ujęty jest w nawias kwadratowy, ponieważ nie występuje on w nazwach gramatycznych czasów. Przy czasach ‘*future*’ dopisuję w nawiasie ‘*in the past*’, jako że czasy te mają tę samą strukturę, nie opisują jednak zdarzeń rzeczywistych, tylko przypuszczenia, intencje etc.

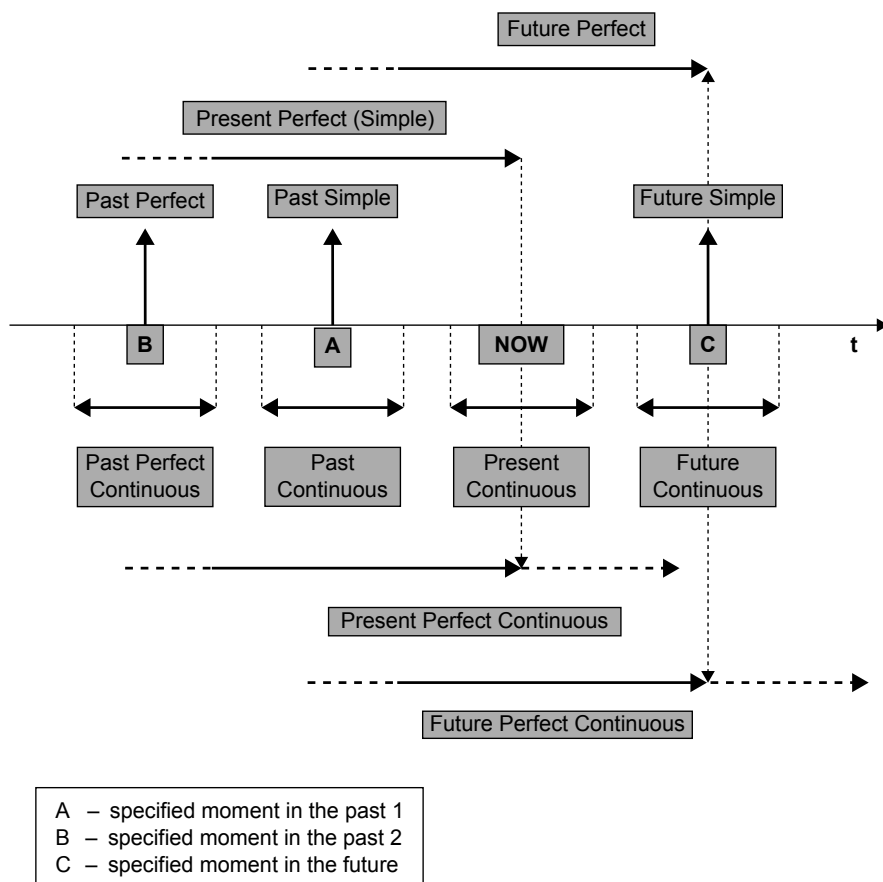
Fig. 1. English tenses – structural diagram

Po narysowaniu diagramu możemy łatwo wskazać, jakie nazwy mają czasy w języku angielskim – wystarczy poruszać się za strzałkami od lewej do prawej, pomijając ujęty w nawias kwadratowy termin ‘*non-perfect*’. Postępując w ten sam sposób, można z diagramu odczytać kolejność występowania czasowników posiłkowych – należy przy tym zwrócić uwagę, że forma gramatyczna czasownika posiłkowego zależy od jego poprzednika. I tak np. dla czasu *future perfect continuous*:

future → czasownik posiłkowy 'will/shall' → po nim bezokolicznik →
perfect → czasownik posiłkowy 'have' w formie bezokolicznika = 'have' +
past participle →
continuous → czasownik posiłkowy 'be' w formie *past participle* = 'been' +
present participle (= verb +ing)
 example: will have been negotiating

Fig. 2. English tenses and time reference

Kolejny wykres przedstawia użycie czasów gramatycznych w odniesieniu do czasu w sensie fizycznym (*tense-time relation*) (Fig. 2). Rysowanie tego wykresu zaczynam od wyznaczenia czterech podstawowych punktów: 'now' (teraz), A – punkt w określonej przeszłości, B – drugi punkt w dalszej przeszłości i C – punkt w określonej przyszłości. Resztę wykresu uzupełniają studenci. Oznaczanie czasów zaczynam od czasu *present continuous*, gdyż nie nastręcza on trudności. Ważne jest, by czas ten zaznaczyć za pomocą odcinka, co ilustruje trwanie danej czynności. Tak

samo zaznaczamy czasy *past continuous*, *past perfect continuous* i *future continuous*. Następnie przechodzimy do zaznaczenia czasów *past simple*, *past perfect simple* i *future simple*, które będą odpowiadać naszym punktom A, B i C. Teraz podejmujemy próbę określenia miejsca dla czasu *present simple*, co oczywiście jest niemożliwe, gdyż opisuje on czynności, którym nie możemy przypisać ściśle określonego miejsca w czasie. To bardzo ważny moment całego ćwiczenia, ponieważ uświadamia on istotę znaczenia i stosowania tego czasu gramatycznego. Dalej przechodzimy do czasów *present perfect*, podkreślając w nazwie ‘*present*’, a więc zależność z teraźniejszością. Rysowanie wykresu kończę zaznaczeniem czasów *future perfect* i *future perfect continuous*. Naturalnie diagram ten można rysować, zaznaczając czasy w innej kolejności, może wykonać go samodzielnie nauczyciel lub dać gotowy *handout*, jednak z mojego doświadczenia wynika, że wspólne rysowanie daje lepsze rezultaty.

Innym przedstawieniem schematycznym, jakim posługuję się przy ćwiczeniu zastosowania czasów w języku angielskim, jest tabelka podsumowująca użycie czasów teraźniejszych oraz formy ‘*going to*’ do wyrażania przeszłości (Fig. 3). Tabela ta – mam nadzieję – w sposób przejrzysty przedstawia zasady stosowania danego czasu oraz uzupełnia je stosownymi przykładami.

Zdania warunkowe, tryb przypuszczający, nierzeczywisty czas przeszły (*unreal past*), tryb łączący (*subjunctive*)

Mimo że studenci przeważnie bardzo dobrze znają reguły ich stosowania, to zdania warunkowe zawsze są źródłem wielu problemów. Często powodem tej sytuacji jest, po pierwsze, mechaniczne tłumaczenie polskich zdań na angielski z zachowaniem polskich czasów gramatycznych, po drugie, to, że czas zaprzeszczyły, stosowany niegdyś obligatoryjnie w trzecim okresie warunkowym, obecnie jest w języku polskim formą przestarzałą, niemal całkowicie zapomnianą.

Omawianie zdań warunkowych najlepiej rozpocząć od przedstawienia ich struktury i logicznego znaczenia. Przypominamy więc, że zdanie, w którym występuje zależność opisująca warunek i rezultat jego spełnienia (*conditional sentence*), składa się z co najmniej jednego zdania warunkowego (*conditonal clause – p*) opisującego warunek oraz z co najmniej jednego zdania głównego (*main clause – q*) opisującego rezultat. Z logicznego punktu widzenia zależność tę możemy opisać jako implikację $p \rightarrow q$.

Następnie należy omówić dwa problemy, które warunkują użycie danego trybu. Są to: odniesienie czasowe (*time reference*), czyli jaki czas – w sensie fizycznym – mamy na myśli, opisując zarówno warunek, jak i rezultat jego spełnienia oraz wartość prawdopodobieństwa, a zatem czy dany warunek jest możliwy, prawdopodobny, czy niemożliwy do spełnienia. Ostatnim elementem jest sprawa techniczna – zastosowanie odpowiednich czasów gramatycznych. Wszystkie te informacje oraz stosowne przykłady zawiera opracowana przeze mnie tabela “English Conditionals” (Fig. 4).

Fig. 3. Present tenses to denote future

Tense	Use	Example
Present Simple	For a planned future action or series of actions, particularly if it refers to a journey (timetable, itinerary)	<i>We leave Krakow at 9.00 next Monday and arrive in Warsaw at 12.00. We spend an hour at the hotel, have lunch and then go to see the city... Do you know when our train leaves?</i>
	Conditionals type 1 – possible to happen (the verb in the if-clause is in the present tense, but it denotes the future; the verb in the main clause is in the future tense - it doesn't matter which come first)	<i>If the weather is fine, I'll go for a walk. I'll tell you something nice, if you ring me up tomorrow.</i>
	Time clauses (a specific case of conditionals type 1); introduced by conjunctions of time such as when, as, while, until/till, after, as soon as, the sooner, no sooner ... than, hardly ... when, immediately, whenever, since , etc., or by the expressions like the moment, the minute	<i>When he arrives he'll tell us about the results. I'll stay till she goes back. Immediately she tells me about it I'll let you know. The moment he sees you, he'll see the difference.</i>
Present Continuous	For a definite arrangement in the near future; the time of action, however, must always be mentioned except go and come which may be used without a time expression	<i>I'm playing tennis with Ann tomorrow afternoon. Tom's leaving for London next week.</i>
	In time clauses when it indicates a continuous action	<i>While they are playing (during this time) we'll go for a walk.</i>
Present Perfect	In time clauses to denote the completeness of the action	<i>As soon as I have finished I'll give it to you.</i>
"be going to" form	For plans or intentions	<i>I'm going to see my dentist next week.</i>
	For prediction, on certain conditions, however: a) expressing the speaker's feeling of certainty b) refers normally to the (fairly) immediate future	<i>Look at those clouds, it's going to rain! Your car is going to break down. (it makes strange noises etc.)</i>
	The "be going to" form is less formal than will + infinitive	

Ważne jest, by podkreślić, że odniesienie czasowe (*time reference*) całego zdania (*sentence*) jest jednakowe. To wprowadza nas w problem zdań warunkowych „mieszanych” (*mixed conditionals*), w których odniesienie czasowe zdania warunkowego (*conditional clause*) jest inne niż zdania głównego (*main clause*)¹.

¹ Kilka praktycznych uwag na temat zdań warunkowych „mieszanych” popartych licznymi przykładami zawarłam w artykule *How not to get all mixed about 'mixed' conditionals*, „Zeszyty Glottodydaktyczne JCJ”, 1/2009.

Fig. 4. English Conditionals

Conditional type	Time reference	Probability value	Tenses employed: conditional clause [cc] main clause [mc]	Example
0	(a) unspecified; general [1] (b) past [2]	always true [3] never true [4]	cc: simple present - for (a) or past – for (b) mc: simple present - for (a) or past – for (b)	[1] If it rains I always stay at home. [2] If it rained I always stayed at home. [3] If you heat ice, it melts. [4] If she is pretty I am Miss Universe.
1	future	open – possible to happen	cc: present mc: future	If it rains, I'll stay at home. (<i>implied meaning: I'm sure I'll stay at home if rain occurs</i>). If it is snowing tomorrow, we won't go skiing. If I have a test next week, I'll be sitting and learning all weekend.
2	(a) present [1] [2] (b) future [3] [4] [5]	hypothetical – contrary to expectations	cc: conditional I = (un)real past (simple or continuous) or subjunctive mc: past modal + infinitive or past modal + "be" + present participle	[1] If I had money, I wouldn't work in this office. [2] If I didn't have to work, I'll be skiing in the Alps now. [3] If it rained, I'd stay at home. [4] If they weren't serving vegetarian food tonight, I'd leave immediately. [5] If I finally finished it, I'd be lying on my sofa and watching films for a week! (<i>implied meaning: all these things are unlikely to happen</i>)
3	past	hypothetical – contrary to facts	cc: conditional II (perfect conditional) = past perfect (simple or continuous) mc: past modal + perfect infinitive or past modal + "be" + present participle	If it had rained, I'd have stayed at home (<i>implied meaning: It didn't rain and I didn't stay at home</i>). If he had been working as hard as he claimed, he would have passed the exam. If he'd had that much money, he' wouldn't have been driving that piece of junk when I saw him last year.

Innym zagadnieniem stwarzającym trudności jest wyrażanie życzeń, prośb, rad etc. z użyciem takich wyrażen, jak *it's (high) time, if only, as if, as though, I wish, had better, would rather*, a więc tych struktur, które wymagają – podobnie jak zdania warunkowe – trybu przypuszczającego, nierzeczywistego czasu przeszłego (*unreal past*) lub trybu łączącego (*subjunctive*). Przykłady zastosowania tych wyrażen w odniesieniu do teraźniejszości, przyszłości i przeszłości zawarte zostały w tabeli *Unreal Past and Subjunctives* (Fig. 5).

Fig. 5. Unreal past and subjunctives

Speaking about the present (future)	Speaking about the past
It's (high) time we left.	
If only we had a phone!	If only we had told her the truth!
He walks as if he had a wooden leg. Note: He looks as if he's sick; fetch the doctor. (factual meaning) This resort looks as if it's popular with tourists. (opinion)	He behaves as if he had been born in a royal family
He always talks as though he were addressing a public meeting. Note: Roger is very fit and looks as though he exercises regularly. (opinion)	He talks as though he had been doing the work for many days, but actually he did it in two hours.
I wish I knew what is wrong with my car. (present)	I wish I had known that before!
I wish it would stop raining. (future) (different subjects)	
You had better take off your wet shoes.	
I'd rather you left it at home. (different subjects)	I'd rather we had arrived earlier. (different subjects)
I'd rather stay.	I'd rather have gone to the cinema with Tim.
If I were you, I would stay.	If she had known about it, she would have told you.

Podsumowanie

Gramatyka języka angielskiego jest niezwykle logicznie skonstruowana, i z tego powodu nie ma potrzeby przyswajać sobie jej reguł w sposób li tylko pamięciowy. Niejednokrotnie o wiele łatwiej jest po prostu zrozumieć czasem zupełnie prostą zależność, o ile zostanie ona przedstawiona przejrzystie, bez wprowadzania skomplikowanych reguł. Zaprezentowane przeze mnie sposoby schematycznego przedstawienia niektórych zagadnień gramatycznych w postaci opracowanych przez mnie diagramów, wykresów i tabel stosuję od wielu lat. O tym, że

z powodzeniem, może świadczyć fakt, że w ubiegłym roku zgłosił się do mnie na konsultacje przed egzaminem doktorskim z języka angielskiego mój były student i pokazał mi dość już pogniecioną kartkę z narysowanym na zajęciach prowadzonych przeze mnie na I roku jego studiów wykresem ilustrującym zastosowanie czasów w języku angielskim.